

2. Криловець Р. Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірок «Веселий цвинтар» і «Палімпсести»). *Молода нація*. 2006. № 1 (38). С. 163–177.
3. Маринчак В. Християнський модус буття в ліриці Василя Стуса. *Наша віра*. 2010. № 8. С. 4–5.
4. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2 / Упорядкування Богдана Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 320 с.
5. Руда О. Духовний простір художнього світу збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар»: спроба християнського прочитання поезії «В мені уже народжується Бог...» *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. № 21–22. С. 122–134.
6. Стус В. Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденник, записи / Мал. О. М. Заливахи; Худож оформл. А. О. Ливня; Передм. Ю. В. Покальчука і Д. В. Стуса; Післямова М. Г. Жулинського. К.: «Веселка», 1992. 262 с.
7. Стус В. Твори: Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971). У 4-х томах, 6-ти книгах; том 1; книга 2. Львів: Видавничка Спілка «Просвіта», 1994. 304 с.
8. Яструбецька Г. І. Поезія В. Стуса: образно-понятійний континуум. *Волинь філологічна: текст і контекст. Портрет кафедри української літератури у часі* : зб. наук. пр. / упоряд. І. М. Констанкевич. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. № 13. С. 224–233.
9. Яструбецька Г. І. Тезаурус В. Стуса крізь призму містичного. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 21 С. 374–384.

Кіпень В. П.
(*м. Вінниця*)

ВАСИЛЬ СТУС – TERRA INCOGNITA РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Василь Стус – велика, трагічна і незнана постать українського життя і культури радянського часу. В ньому поєдналися готовність до відстоювання своєї людської гідності, національного духу та права вільної людини-поета творити свої бачення світу. Це об'єктивно вивело його супротивником радянської системи тотального контролю за позірним одностумством, з одного боку, та зробило «фігурою замовчування» і в офіційних комунікаціях, і навіть в більш вузькому та безпосередньо близькому йому осередку культурно-поетичного життя України – з іншого.

Як свого ворога система його ізолювала та вбивала в таборах фізично. Як поета і носія високого духу національної самосвідомості вона робила все, щоб знищити чи затерти його творчість та не пустити до людей в Україну. Фактично до його смерті в 1985 р в мордовському таборі Стус залишався незнаним для України. Про слово і долю Стуса не говорили його колеги в

Україні – радянські поети, письменники, літературознавці, які розуміли величину постаті поета та фактично власним мовчанням потурали розправі влади над ним. Про нього практично не знали і його сучасники, адже остання легальна публікація стусівської поезії в СРСР була аж в 1966 р в журналі «Донбас». Лише по смерті в 1989 р – через 23 роки – в одній з українських газет знову з'явилися його вірші. Повне зібрання творів В. С. Стуса – у 6 томах (9 книгах) було видане тільки у 90-х роках [1]. Тоді й почався власне довгий і непростий шлях його повернення в український культурний простір.

Творчість та тернії життя поета і громадянина припали на період так званого «застійного» етапу радянської комуністичної системи кінця 60-х – першої половини 80-х років. Після хрущовської «відлиги» по зміні керівництва партії і держави почалася політика закручування гайок щодо будь-яких проявів інакодумства. Проте владі довелось зіткнутися з набагато серйознішою демократичною опозицією інтелігенції, ніж це було в часи Хрущова. І свою непересічну роль у дисидентському русі та опозиції владі зіграли українські правозахисники та митці.

Український філософ М. Попович у своєму об'ємному «Нарисі історії культури України», виданому в кінці 90-х рр. в незалежній Україні, виділяє кілька особливостей українського протестно-дисидентського руху. Переважна більшість опозиційно налаштованої інтелігенції в Україні духовно належала до тієї самої загальнодемократичної течії, що й російська; на кухнях українських інтелектуалів 60-х – 70-х років точилися ті ж розмови і співали тих самих пісень Галича чи Окуджави, що й у Москві чи Новосибірському академмістечку. Ці настрої породжували й однотипні дисидентські рухи, які тільки насамкінець набували національно-демократичного забарвлення. При цьому у середині 60-х років формується український дисидентський рух націонал-демократичного спрямування, який набуває визначального впливу на всю спільноту дисидентського руху в СРСР. Це було цілком нове явище в історії демократичного опору [2].

Національно зорієнтовані організації виникали в Україні постійно. Згідно з пізнішими офіційними даними, впродовж 1954–1959 рр. було розкрито 183 «націоналістичні та антирадянські групи» з 1.879 учасниками, впродовж 1958–1962 рр. – 46 таких груп з 245 учасниками. Майже всі ці групи виникали в Західній Україні [4]. Разом з тим, національні постаті дисидентського руху дав і Схід України. В 60-х–70-х рр. виникали різноманітні опозиційні національні та національно-демократичні групи, що виступали з критикою партії, держави, системи. При цьому, їх чисельність була дуже невелика і справити реальний вплив на свідомість людей вони були не в спромозі.

Особливість українському суспільному життю надав десятилітній період керівництва компартією П. Шелеста в 60-х – на початку 70-х рр. він висував гасло українського радянського патріотизму, навіть десь всупереч «радянському патріотизму взагалі». Не буде перебільшенням вважати його політичну лінію та ідеологію українським націонал-комунізмом. Шелест вів політику загравань з українськими культурними колами. Це сприяло короточасній активізації українських національних цінностей, розвитку національної культури, опосередковано справило вплив на формування свідомості і В. Стуса. Прояви українського націонал-комунізму були розцінені в Москві як серйозна потенційна загроза – Шелеста у травні 1972 року зняли з керівництва КПУ і швидко відправили на пенсію. Новий перший секретар ЦК Компартії України вихованець Л. Брежнєва В. В. Щербицький організував розгром книги Шелеста «Україно наша Радянська» (1970) на сторінках партійної української преси, а новий голова КДБ України В. В. Федорчук розпочав акцію по розгрому українського націонал-демократичного дисидентського руху. Почалася пора активної русифікаторської політики в Україні.

В одній з перших хвиль репресій комуністичного режиму СРСР в 1965 р. за анонімні публікації в зарубіжній пресі творів нелояльного щодо радянської влади характеру були заарештовані Ю. Даніель та А. Синявський. Ця хвиля докотилася і до України: перший раз був заарештований і Василь Стус, отримавши присуд – 5 років колонії. «Суд» над дисидентами став повним безправ'ям, оскільки радянських законів вони не порушували. З їх «справ» почалися окремі протести громадськості, заяви за колективними підписами відомих діячів на захист опозиціонерів, але всі вони були епізодичними та, зазвичай, проігнорованими владою.

Рух опору в Україні постає спочатку у формі боротьби за справедливість, а після Гельсінських угод 1975 р – за права людини як «правозахисний» рух. В середині 60-х включаються в боротьбу як захисники правосуддя Вячеслав Чорновіл та його однодумці. Після арештів Чорновола, братів Горинів, М. Косова, І. Світличного, В. Стуса та інших листи протесту підписують члени Спілки письменників України, зокрема В. Некрасов, І. Дзюба, В. Шевчук, Л. Костенко, І. Драч, М. Вінграновський, художники А. Горська, Л. Семикіна, В. Зарецький, І. Литовченко, кінорежисер С. Параджанов, члени-кореспонденти АН УРСР математики А. Скороход, Ю. Березанський, фізики О. Ситенко, К. Толпиго та група інших відомих інтелектуалів, чимало молодих активних діячів опору. При цьому ані масовості, ані підтримки поза вузькими колами опозиційної інтелігенції, ані системності і організованості в цього руху не було.

Каторга та заслання Стуса не зламали. На початку 70-х він повертається в Україну та продовжує творити, намагаючись переслати свої роботи за кордон для публікації, бо в країні будь-який його публічний вихід до людей неможливий. На новій хвилі репресій влади проти дисидентського руху через кілька років Стуса знову заарештовують і присуджують 10 років таборів. З цієї каторги він вже не повернеться.

Прорвати «завісу мовчання» щодо долі і творчості поета намагалася українська еміграція в Європі, США та Канаді. Звернення її представників до влади у Москві та Києві з вимогами звільнення критиків режиму чи забезпечення кращих умов та належного лікування залишалися без будь-якої відповіді. Одним з небагатьох її успіхів стало видання в різних друкованих засобах української політичної еміграції окремих творів Василя Стуса. Варто зазначити, що за всієї скромності зарубіжної аудиторії поета та неможливості розповсюдження його публікацій в Україні, вони все ж зробили важливий внесок до публічного визнання творчості великого поета, його повернення до українського читача в незалежній Україні.

Основний час творчого життя В. Стуса припав на період загнивання та наближення до розпаду комуністичної системи, коли її реакція на критику та інакодумство була дуже жорстокою, лише інколи стримуваною міжнародною реакцією. Адже «сутінки перед світанком найтемніші». Стус пройшов через усі випробування достойно, гордо, незламний і практично незнаний. Свою місію поета і громадянина перед Україною, українською громадою він виконав повністю, заплативши життям і залишивши нащадкам власний поетичний материк.

Сучасники ж його свій іспит перед історією і Поетом все-таки не склали. Поет не зміг прорватися до суспільства не лише з-за вибудованої владою стіни, а й через власний страх та двоємисля більшості. На той період віри в комуністичні ідеї в ньому було дуже мало, нав'язувані пропагандою ідеали практично повністю здевальувалися, влада висміювалась і зневажалась, її критикам симпатизували. Але це – на кухнях, за дотримання публічних ритуалів лояльності і покірності. При цьому чисельність компартії і комсомолу була величезна і зростала аж до розпаду СРСР. Тільки в Україні щодо Компартії наприкінці хрущовських часів вона складала 1,8 млн. (1965 р.), а на початок «перебудови» доходила до 3 млн (2,8 млн у 1980 р.) на противагу граничній нечисленності дисидентських опозиційних груп.

Василь Стус повністю віддавав собі звіт щодо ціни, яку він та односторонні-дисиденти того часу мусять сплатити за свою позицію: «...З усіх можливих героїзмів за наших умов існує тільки один героїзм мучеництва, примусовий героїзм жертви. Довічною ганьбою цієї країни буде те, що нас

розпинали на хресті не за якусь радикальну громадську позицію, а за самі наші бажання мати почуття самоповаги, людської і національної гідности» [3].

Стус з побратимами-дисидентами своїм жертвним спротивом врятував честь української культури на тлі повного домінування комуністичного імперського світогляду радянської інтелігенції в Україні та байдужості масової свідомості населення щодо національних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіпіані В. Стус і Нобель. Демістифікація міфу. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2010/12/10/8404/>
2. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: «АртЕк», 1998. 728 с: іл. URL: <http://litopys.org.ua/popovych/narys37.htm>
3. Дорошенко О. Василь Стус. URL: <https://folio.com.ua/system/books/samples/>

Кокорський В. Ф.
(*м. Вінниця*)

ДИСИДЕНТСТВО ВАСИЛЯ СТУСА У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ВЛАДИ М. ФУКО

Василь Стус і Мішель Фуко – відомі особистості другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Ймовірно, вони не знали один про одного, але їх життєві стратегії були пов'язані з опором владі у практичному, а у видатного французького філософа – ще й теоретичному вимірі. Саме останній містить новаторський методологічний підхід, використання якого, на нашу думку, дозволяє зрозуміти підстави перетворення далекого від політики українського поета і перекладача на нескореного дисидента. До нього ми і звертаємося у даному дописі.

Одразу варто зауважити, що у традиційному для західноєвропейської культури політичному дискурсі тривалий час домінували (а в Україні й досі переважають) принципи конституціоналізму. Створені на їх основі теорії інтерпретують владні відносини крізь призму їх нормативно-правового потрактування. М. Фуко запропонував радикальне оновлення самого змісту поняття «влада» і виступив розробником нового методологічного підходу, котрий отримав назву «генеалогія влади». Поштовхом для нього стали буремні події 1968 року з появою невідомих до того суб'єктів політичних відносин – місцевих осередків опору. Аналізуючи останні, він формулює розуміння влади